

MIHÁLY PÜSPÖK FÜLE

Egy kevésbé ismert hadi esemény a kalandozások korából

Mihály, regensburgi püspök magyarok elleni harca kevés figyelmet kapott a kalandozásokról szóló újabb magyar szakirodalomban.¹ A hadi esemény pontos ideje és helye egyaránt vitatható. Érdemes azonban figyelmet fordítani rá, annál is inkább, hiszen az egyik forrás szerint a szóban forgó küzdelem magyar győzelemmel zárult. Mikor volt ez a csata? Hol vívták? Milyen forrásokból értesülünk róla? Milyen ellentmondás feszül a források között? Ennek igyekszem utánajárni a továbbiakban.

A hadi esemény egyik forrása Thietmar merseburgi püspök krónikája. Thietmar 975 és 1018 között élt, művét körülbelül 1012-ben kezdte és 1018-ig írta.² Krónikájában több magyar vonatkozású eseményt is említ. A magyar szakirodalom ezek közül elsősorban azokat tartja becsben, amelyekről kortársként számol be a merseburgi püspök. Ilyen Vajk megkoronázása, a magyar király kegyessége és szüleinek jelleme. Kevesebb figyelmet kapnak azok a fejezetek, melyek a kalandozásokról szólnak. Thietmar akkor még nem élt, így csak olvasmányaira, illetve mások elbeszéléseire támaszkodhatott.³ A fent említett küzdelemről is bizonyára hallomás alapján értesült, hiszen más forrás ebben a formában nem számol be a csatáról. Thietmar, miután megemlíti két regensburgi püspök, Isengrim, majd Gunther halálát, a következőképpen meséli el az eseményeket:

¹ Inkább a régebbi irodalom emlékezik meg róla, így *Horváth Mihály*: Magyarország történelme. Második kiadás. I. Pest, 1860. (a továbbiakban: *Horváth*); *Szabó Károly*: A magyar vezérek kora Árpádtól Szent Istvánig. Pesten, 1869-ben (a továbbiakban: *Szabó*); *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története Szent Istvánig. Budapest, 1900. (a továbbiakban: *Pauler*) 174–175. o. Az általuk ismert forrásokat, és álláspontjukat alább tárgyalom. Acsády nem tesz említést az ütközetről, annyit jegyez meg, hogy a Lech-mezei csata nem vetett véget a „külkalandozásoknak,” a határon továbbra is folytak az apró csatározások. *Acsády Ignác*: A magyar birodalom története. I. Budapest, 1903. Nem említi *Deér József*: A magyar törzsszövetség és patrimoniális királyság külpolitikája. Kaposvár, 1928. (Máriabesnyő/Gödöllő, 2003.). Nincs benne *Doberdói Breit József*: A magyar nemzet hadtörténelme c. művében sem. (a továbbiakban: *Breit* [II. rész. Budapest, 1929.]) Nem szerepel *Kristó Gyula*: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig c. művében (Budapest, 1980.), nem említi *Bóna István* sem A magyarok és Európa a 9–10. században c. művében (Budapest, 2000), pedig Bóna összegyűjti a kalandozások magyar szempontból győztes ütközeteit (899: Brenta; 907: Pozsony; 908: Eisenach; 910: Lechfeld, Frankföld; 919: Püchen; 923: Brescia) 60. o. *Kristó Gyula – Makk Ferenc*: A kilencedik és a tizedik század története c. könyve sem említi Mihály csatáját (Budapest, 2001.), nem szerepel a Magyarország hadtörténete két kötetben c. kiadványban sem (Budapest 1984.) Alább a nem kifejezetten hadtörténeti magyar szakirodalmat, és a külföldi irodalmat is tárgyalni fogom.

² *R. Holtzmann*: Einleitung. XVI., XXVII., XXVIII. o., in *R. Holtzmann*: Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg und ihre Korveier Überarbeitung. Berlin, 1935. (a továbbiakban: *Holtzmann*) (München, 1996.) <http://www.mgh-bibliothek.de/thietmar/edition/vorrede.html> 2007.06.20. 09:51 [kiadás: <http://www.mgh-bibliothek.de/thietmar/edition/text.html> 2007.06.02.20.56.] (a továbbiakban: *Thietmar*). Az általam használt kiadás: *Thietmar von Merseburg*: Chronik. Neu übertragen und erläutert von Werner Trillmich. Darmstadt, 1974. (a továbbiakban: *Trillmich*).

³ *Thietmar*, I. 15. Itt Widukind alapján arról ír, hogyan menekült I. Henrik a magyarok elől Püchen várába. A szöveg avarokat említ. *Widukind von Corvey*: Res gestae Saxonicae. Die Sachsengeschichte. Übersetzt und Herausgegeben von *Ekkehart Rotter* und *Bernad Schneidmüller*. Stuttgart, 1992² (a továbbiakban *Widukind*) I. 38.; *Thietmar*, II. 2. Ottó királlyá koronázása után újra támadnak a magyarok (a szövegben avarok). *Widukind*, II. 5.; *Thietmar*: II. 7. Ottó ellen lázadó fia Liudolf – a szövegben Dudo – bérel fel a magyarokat (a szövegben Avars pharetratos, avar fíjászokat). 954-ben történt. *Widukind*, III. 30.; *Thietmar*, II. 9–10.: augsburgi csata (itt is avarok). *Widukind*, III. 44.; *Thietmar*, II. 27. Mihály csatája (Ungris); *Thietmar*, II. 34. magyarok (Ungarii) pusztították Tübingiát és Szászországot, de legyőzték őket. 937/38-ban történt. Az összehasonlításokhoz Trillmich Thietmar-kiadásán túl I. *Franz Josef Schröder*: Völker und Herrscher des östlichen Europa im Weltbild Widukinds von Corvei und Thietmars von Merseburg. Münster, (disszertáció, kézirat) 1974. (a továbbiakban: *Schröder*) 17. o., 146. o., 41. j.

A király Gunther halálát követően Mihályt tette meg Regensburg püspökévé.⁴ Az ő püspöksége idején történt, hogy a magyarok ismét (iterum) nyugtalanítani kezdték a keleti területeket (orientales). Mihály, más bajor előkelőkkel együtt, a keleti területek segítségére sietett. A csatában az ellenség hamar legyőzte a németeket. A püspöknek levágták a fülét, és mivel egyéb sebeket is kapott, holtnak tetette magát, úgy rejtőzött el az elesettek között. Mellette egy ellenséges [sebesült] feküdt, aki, mikor észrevette, hogy a püspök életben van, lándzsát ragadott, és megpróbálta megölni. A püspöknek azonban sikerült legyőznie a magyart, majd fáradtságos út után hazaérkezett. Otthon örömmel fogadták, csonksága pedig nem szegyenére vált, hanem inkább *dicőségére*.⁵

Thietmar nem árulja el, mikor vívták pontosan ezt a csatát. A krónika időrendjét tekintve tudnunk kell, hogy a merseburgi püspök a szász királyok (a Liudolfinger dinasztia tagjai) alapján tagolta könyvekre a krónikáját. Az első könyv I. Henrikről szól, a második I. Ottóról, a harmadik II. Ottóról, a negyedik III. Ottóról. Az utolsó négy könyvet II. Henrik korának szánta. Mihály csatáját a krónika második könyvében tárgyalja, tehát az I. Ottóról szóló részben. Erről a hadi eseményről azonban csak jóval az augsburgi csata elbeszélése után ír.⁶ Fel is merült a szakirodalomban, hogy Mihály csatájára az augsburgi ütközet után került volna sor, hiszen határ menti csatározások minden bizonnyal 955 után is voltak bajorok és magyarok között.⁷ Tudnunk kell azonban, hogy a szász történetíró nem követi feltétlenül az időrendet. Krónikájában be is vallja, hogy nem tud minden dolgot időrendbe szedni, ezért egyes történeteket utólag mesél el; vándorhoz hasonlítja magát, aki időnként mellékutakra tér.⁸ Mihály püspök történetét akkor írja le, amikor a regensburgi püspökökről mesél, így a regensburgi püspök csatáját érdemes inkább a 955 előtti időben keresni.

⁴ I. Ottó Gunther halála után, 941-ben tette püspökké Mihályt. *Trillmich*, 63. o., 117.j.; 64. o., 120. j.

⁵ *Thietmar*, II. 27. Hic audito obitu tanti patris, Michaelum huic succedere fecit. Qui cum commissa sibi optime diu regeret, commoventibus iterum orientales Ungris, cum caeteris Bawariorum principibus his ad succurrendum venit. Sed exorto mox inter eos duello, pro dolor! nostri victi ab hostibus atque prostrati sunt. Episcopus autem, abscaisa suimet auricula et caeteris sauciatus membris, cum interfectis quasi mortuus latuit. Iuxta quem inimicus homo iacens et hunc vivere solum ab insidiantium laqueis tunc securus cernens hastam sumpsit et necare eundem constus est. Tunc iste confortatus in Domino post longum mutui agonis luctamen victor hostem prostravit et inter multas itineris asperitates incolomis notos pervenit ad fines. Inde gaudium gregi suo exoritur et omni Christum cognoscenti. Excipitur ab omnibus miles bonus in clero et servatur optimus pastor in populo, et fuit eiusdem mutilatio non ad dedecus, sed ad honorem magis.

A Leviták könyve szerint az, akinek testi hibája van, nem ajánlhatja fel az áldozatot. Leviták 21. C. Ford: *Gál Ferenc*. In: Biblia. Szent István Társulat, Budapest, 1975.; Josephus Flavius szerint Hyrkanus főpapnak és királynak ellenfele, Antigonos levágatta a fülét, hogy ne tölthesse be a főpapi méltóságát. *Josephus Flavius*: A zsidók története. Ford. Révay József. [Budapest.] [2004.] XIV. könyv, 13.10. (236. o.) XV. könyv, 2.2. (258. o.)

⁶ Az augsburgi csata: *Thietmar*, II. 9–10. Figyelemre méltó, hogy Mihály püspök csatájánál Thietmar Ungris (abl.) névvel illeti a magyarokat. Korábban, az augsburgi csata leírásánál és a más kalandozó hadjáratok említésénél, avaroknak nevezte őket. Az avar név használatában valószínűleg Widukindot követi. Widukind ugyanis azonosnak nyilvánítja a hunokat, az avarokat és a magyarokat, ám a kalandozó magyarokra gyakran az avar szót használja. Thietmar a regensburgi püspök csatáját úgy vezeti be, hogy a magyarok ismét (iterum) nyugtalanították a keleti területeket. Korábban az Ungri szót nem használta, így az „ismét” szó nem vonatkozhat másokra, mint a korábban avar néven emlegetett kalandozó magyarokra. Ezek szerint Thietmar is azonosnak tekintette az avarokat a magyarokkal. A II. 34-ben szintén ungarii-nak nevezi a kalandozókat Thietmar.

F. J. Schröder szerint az a jelenség, hogy Thietmarnál az avarok megnevezést felváltja az ungarii, annak a jele, hogy a magyarok a pogányságból áttérnek a keresztény hitre. *Schröder*, 17. o. Meg kell jegyeznünk, hogy Thietmar két ízben (a II. 27-ben és a II. 34-ben) a kalandozókat is ungarusoknak nevezi. Mindkét vállalkozást az augsburgi csata elbeszélése után említi.

⁷ *Horváth* az augsburgi csata után határ menti összecsapásokat feltételez, és 95. o. 1. jegyzetben *Thietmar* krónikájának II. 17. fejezetére hivatkozik, mint augsburgi csata utáni, magyar szempontból győztes csatára. *Horváth*, 95. o. nem adja meg a kiadást, könyve 113. oldalán, ahol Vajk koronázásáról ír, a 3. jegyzet alapján Johann M. Lappenberg kiadását használta: MGH Scriptores, Folio, III. Ed. G. H. Pertz, Hannoverae, 1839. 723–871. o. Itt a II. 17. fejezetben szerepel Mihály csatája. Thietmar kiadásaihoz l. *Holtzmann*, XXXIX.; *Vancsa*: Geschichte Nieder- und Oberösterreichs. Gotha, 1905. (a továbbiakban: *Vancsa*) egy helyen szintén 955 utánra teszi Mihály csatáját, l. a 22. jegyzetet. A 955 utáni magyar–bajor harcokra l. pl. *Jochen Giesler*: Der Ostalpenraum vom 8. bis 11. Jahrhundert. Studien zu archäologischen und schriftlichen Zeugnissen. Teil 2: Historische Interpretation. Rahden/Westf. 1997. (a továbbiakban: *Giesler*) 79–80., 462–463. o.

⁸ *Thietmar*, IV. 55. Csapongására jó példa a II. 34-ben említett kalandozó hadjárat.

A csata Mihály püspöksége idején zajlott, 941–972 között.⁹ Thietmar elbeszélése szerint a keleti területeken vívták – Bajorország, Ausztria vidékén – és magyar győzelemmel zárult. A 940-es, 950-es években jobbra vereségek érték a magyarokat a bajorokkal szemben. 943-ban Berthold bajor herceg a Traun folyó mellett, Wels közelében legyőzte kalandozó eleinket.¹⁰ 948-ra is tehető egy bajor győzelem, sőt 950 körül Bethold herceg utóda, Henrik, a magyar szállásterületekre is benyomult.¹¹ Az évkönyvek azonban megemlítenek egy magyar diadalt is ebből az időszakból. A Freisingi Évkönyv szerint 950-ben *a bajorok közül sokakat megölték a magyarok Luo-nál, és a karantánokat megölték a magyarok.*¹² A Regensburgi Évkönyv szerint 950-ben *a bajorokat megölték Lova-nál.*¹³ Az Altaichi Évkönyv szerint 949-ben *csata volt a magyarokkal Loa-nál.*¹⁴ A Necrologium S. Emmerami szerint *augusztus 9-én megölték a bajorokat Wels-nél, Luo-nál és Lech-nél.*¹⁵

Hogy hol volt ez a helység, arról megoszlanak a vélemények. Volt, aki a sopron-megyei Lövöt (Schützen) tartotta a csata színhelyének.¹⁶ Riezler szerint Laufennél volt az ütközet, a bajor-osztrák határon.¹⁷ Holtzmann, Thietmar krónikájának kiadója azt az álláspontot fogadja el, hogy a csata 949. augusztus 9-én volt Lova-nál, mely a Traun melletti Laufennel azonosítható.¹⁸ Trillmichnél, Thietmar krónikájának újabb német fordítójánál is ez olvasható.¹⁹ Giesler szerint a Nordgauban levő Luhe lehetett a hadi esemény színhelye.²⁰ Pauler a mai Felső-Ausztriában keresi a csata helyszínét. Szerinte a Wels környéki Lehen és Lucken falunevék azonosíthatók a Luo és Lech névalakokkal.²¹

⁹ Holtzmann, 72. o., 2. j.; Trillmich, 64. o., 120. j.; Annales Notae S. Emmerami Ratisponenses. Ed.: Philippus Jaffé. Monumenta Germaniae Historica (MGH) SS 17., Hannoverae, 1861. Ed.: Georgivs Heinricvs Pertz. 583. o.; www.dmgh.de. Belépés: 2008.01.04.17.25.: 972. Michael episcopus obiit. Wolfgangus succesit.

¹⁰ A forrásokat l. pl. Giesler, 61. o.; Szabó, 221–222. o.; Szabó 944-re teszi az eseményt.

¹¹ Giesler, 61. o. Elsődleges forrása Widukind.

¹² Annales S. Stephani Frisingenses. MGH Scriptorum (in Folio) (SS) Scriptorum, Tomus 13. Hannoverae, 1881. 51. www.dmgh.de. Belépés: 2008.01.08.11.47.: 950. Multi Baioriorum occisi sunt ab Ungariis ad Luo, et Carantani ab ungaris occisi sunt.

¹³ Annales Notae S. Emmerami Ratisponenses, 583. o.: 950 Interfectio Bawarorum ad Lova.

¹⁴ Annales Altahenses maiores. MGH Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum (SSrG) 4. Hannoverae, 1890/1891. Editio altera recognovit Edmundus L. B. ab Oefele. 8. www.dmgh.de. Belépés: 2008.01.04.17.32.: 949. Praelium cum Ungariis in Lóa.

¹⁵ Necrologium Monasterii S. Emmerami Ratisbonensis. MGH Antiquitates. Necrologia Germaniae Tomus III. Dioceses Brixinensis Frisingensis Ratisbonensis. Ed.: F. L. Bavmann. Berolini, 1905. 321. o. www.dmgh.de. Belépés: 2008.01.04.17.31.: V. id. Aug. Occisio Bawariorum apud Wels et Lō et Lech. Ezt a forrást a fenti évkönyvidézetekkel együtt idézi Pauler, 174. o., 116. j.; Breit idézi a három évkönyvet, a necrologiumot azonban nem; a Mihály harcáról való forrásokat sem említi. Breit, 77. o.; Huber Alfons: Ausztria története. I. Budapest 1899. (a továbbiakban: Huber) 128. o., 5. jegyzetében a bajor vereséget az Annales Ratisbonensis és Thietmar adata alapján a 948-at követő évre teszi (tehát 949-re); Magyarország történeti kronológiája. (I. k. A kezdetektől 1526-ig. Budapest 1981. Főszerk. Benda Kálmán) a 75. o-n megemlékezik egy 949. aug. 9-i csatáról, melynek során a „Bajorországban kalandozó magyarok legyőzik az ellenük küldött bajor sereget.”

¹⁶ Pauler, 174. o., 116. jegyzetben Andreas von Meiller munkáját idézi: Denkschriften der k. k. Akademie Der Wissenschaften. Hist. Phil. Classe XVIII. 79. I. n. 1.; R. Köpke – Ernst Dümmler: Kaiser Otto der Große. Leipzig 1876. (a továbbiakban: Köpke – Dümmler) 182. o. lehetségesnek tartja. Fenti szerzőket idézi Pauler, 174. o., 116. j.

¹⁷ Siegmund Riezler, Geschichte Bayerns, I. Gotha 1878. 339. o., Idézi Pauler, 174. o., 116. j.; Huber, 128. o., 5. jegyzetében Riezler véleményével szemben nem tartja valószínűnek, hogy a magyarok „ily távol nyugaton kivívott győzelmet” nem használtak volna fel további előnyomulásra.”

¹⁸ Holtzmann, 72–73. o., 4. j. Akikre hivatkozik: Köpke – Dümmler; Böhmer, Johann Friedrich: Die Regesten des Kaiserreichs unter den Herrschern aus dem sächsischen Hause, neu bearbeitet v. E. v. Otenthal. I. Liefg. 1893. 179a; R. Lüttich: Ungarnzüge in Europa im 10. Jahrhundert. Berlin, 1910. (a továbbiakban: Lüttich) 110f.; Bresslau, Harry: Die ältere Salzburger Annalistik. 1923. (Abhandlungen der Preussischen Akademie Der Wissenschaften., Philos. -hist. Klasse. 1923 Nr. 2.) 21.

¹⁹ Trillmich, 64. o., 121. j.

²⁰ Giesler, 61. o.

²¹ Pauler, 174. o., 116. j. Mihály püspök kalandját Pauler az augsburgi csatába teszi. L. alább.

Az évkönyvadatok alapján a szakirodalomban az a vélemény alakult ki, hogy Mihály püspök Thietmar által leírt csatája az évkönyvekben megőrzött magyar győzelemmel azonosítható.²²

A püspök magyarokkal vívott harcát egy másik forrás is elbeszéli. Ez a mű Regensburg nagy szentje, Szent Emmeram csodáiról szól, szerzője pedig Arnold regensburgi szerzetes. Arnold 1000 körül született előkelő bajor családból, és 1050 előtt halt meg, viszonylag fiatalon. A regensburgi Szent Emmeram monostor szerzetese, 1030/31-től jószágigazgatója (praepositus rerum) volt. Arnold ismert egy korábbi művet Szent Emmeramról, Arbeo freisingi tudós írását, ám nem tartotta megfelelőnek. Amikor azonban ki akarta javítani, a regensburgi szerzetesek tiltakoztak ellene, s az apát Szászországba száműzte őt. Arnold a szászországi Magdeburgban rávette a tudós Meginfridet, hogy dolgozza át az Emmeramról szóló életrajzot. Meginfrid 1024 előtt kezdett neki az írásnak. Arnold később visszatért Regensburgba, majd apátja utasítására Magyarországra is elutazott az esztergomi érsekhez. 1030-ban kapta kézhez az Arbeo-szöveg Meginfrid által készített átdolgozását, amihez folytatást írt, ez a *Liber I. de miraculis beati Emmerami*, (Szent Emmeram csodáiról). 1036-ban befejezett művében megemlékezik Tuto és Mihály regensburgi püspökökről, óv a földi javak utáni vágytól, különösen az egyház vagyonának megkínálásától. 1037-ben elkészítette a *Liber II. de memoria beati Emmerami et eius cultorum*-ot, (Szent Emmeram emlékezetéről és tiszteletéről írt könyvét). Mindkét munkájában olvashatunk magyar vonatkozású részeket.²³

A Mihály püspök csatájáról szóló részt az első könyv vége felé találjuk. Arnold leírja, hogy amikor a püspök közeledni érezte a halálát, magához hívatta a vitézeit és szolgálait, és beszélni kezdett hozzájuk. Arnold szerint haldokló püspök elbeszélte, hogy a Lech folyónál a szász Ottó császár alatt részt vett egy csatában, melyben a *mieink* (értsd: a németek) és a *pogányok* (értsd: a magyarok) között kemény küzdelem támadt, és *Krisztus kegyelméből a keresztények legyőzték a pogányokat*. A magyarok levágták a püspök fülét, kardcsapásokkal és lándzsadöfésekkel a földre terítették. Pártfogója (Szent Emmerám) azonban megmentette őt reménytelen helyzetéből.²⁴ Hogy pontosan hogyan menekült meg, a szöveg nem részletezi. Ezután következik a püspök végrendelete.

²² Lüttich 949-re teszi a püspök csatáját. A nekrológiumot és Regensburgi Arnold alább ismertetendő művét nem említi. Hivatkozik *Vancsára*, aki egy helyen 950-re („p. 184 Anm.”), más helyütt a 955 utáni évekre („p. 193 A 1”) teszi ezeket a harcokat. (A rövidítések *Lüttich*nél olvashatók, 111. o., 32. j.) *Lüttich*, 110–111. o., 31., 32. j. szerint nem lehet megadni csata pontos helyét, de Vancsára hivatkozva azt írja, hogy bajor területen, Traungauban kell azt keresni.; *G. Fasoli* *Le incursioni Ungare in Europa nel secolo X*. Firenze, 1945. (a továbbiakban: *Fasoli*) 183. o.; *Giesler*: 61. o.; *Holtzmann*, 72–73. o., 4. j.; *Trillmich*, 64. o., 121. j.

Maximilian Georg Kellner: *Die Ungarneinfälle im Bild der Qellen bis 1150 von der „Gens detestanda” zur „Gens ad fidem Christi conversa.”* München, 1997. (a továbbiakban: *Kellner*) 46. o., 237. j., 146. o., 276. j. idézi Thietmar sorait a csatáról és Mihály püspök kalandjáról, de más forrást nem említi. Az ütközet Kellner szerint is 949-ben történt a Traun melletti Laufennél.

²³ *Karl Langosch*: *Arnold v. St. Emmeram*. In: *Die Deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*. I. Herausgegeben von Wolfgang Stammer. Berlin, Leipzig, 1933. 133–138. o.; Regensburgi Arnold (Arnolf) könyvei Szent Emmeramról. Ford., bev., jegyz.: *Thoroczkay Gábor*. In: *Az államalapítás korának írott forrásai*. Szerk.: *Kristó Gyula*. Szeged, 1999. 170. o.; I. még *Galla Ferenc*: *Szent István apostoli tevékenysége és e téren ismertebb munkatársai. Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulójára*. I. Szerk.: *Serédi Jusztinián*. Budapest 1938. (a továbbiakban: *Galla*) 316. o.; *Veszprémy László*: *Anastasius esztergomi érsek műveltségéről*. In *Magyar Könyvszemle*, 101. (1985.) (a továbbiakban: *Veszprémy*) 137–141. o.; a Regensburgi (de Cham et Vochburg) Arnold tanúsága Günterről c. fejezet utószava, in: *A remeteélet iskolájában. Válogatott források és tanulmányok*. Szerk.: *Baán Izsák OSB, Xeravits Géza*. Bakonybél/Budapest, 2005. 43–44. o.; *B. Bischoff*: *Literarisches und künstlerisches Leben in St. Emmeram (Regensburg) während des frühen und hohen Mittelalters*. In *Uö.*: *Mittelalterliche Studien. Ausgewählte Aufsätze zur Schriftkunde und Literaturgeschichte*. Band II. Stuttgart, 1967. 77–115. o.

²⁴ *Arnoldus De S. Emmeramo Lib. I. 17. 554. o.* Contigit me aliquando secus Licum flumen sub Ottone Saxonigena imperatore primo gravi interfuisse prelio. Ubi cum inter nostros atque paganos accerrime fuisset pugnatum, et Christo propitio a christianis esset triumphatum, Ungri meam abscedentes auriculum, gladiis ac spiculis inter ceteros me straverant ac adaequaverant glebis. Ibi insperato raptus, ad salutem sensi beneficiis adesse patronum clementem, quem nunc timeo ob temeritatem peccati mei irascentem. Eia quaeso, fideliter agite quae iniungo.

Galla, 316. o. Regensburgi Arnold alapján megemlíti a „német püspök” megmenekülését a „lech-mezei” csatából, az ide vonatkozó más forrásokkal azonban nem veti össze Arnold szövegét. Hasonlóképp jár el

Megemlítendő, hogy a XVI. század elején alkotó bajor humanista tudós, Aventinus (Johannes Turmair, 1466–1534) Arnoldhoz hasonlóan az augsburgi csatába helyezte a püspök kalandját.²⁵ Kérdés, hogy Aventinus milyen forrás alapján dolgozott. Ismert-e vajon Arnold szövegén kívül más, vonatkozó forrásokat? Aventinusnál nincs szó a fül sebesüléséről, ahogyan azt Thietmárnál és Arnoldnál olvastuk, nála a püspök a kezén sebesül meg. Így valószínű, hogy a tudós humanista nem Arnold szövegét használta. Aventinusnál is szó esik azonban arról, hogy Szent Emmeram segítette meg a püspököt, így valószínű, hogy Aventinus forrása a regensburgi Szent Emmeram-monostorhoz köthető.

A szakirodalomban a fentiek alapján találkozhatunk olyan nézetekkel, melyek szerint Mihály püspök kalandja az augsburgi csatában esett meg.²⁶

Vessük most össze két közel-kortárs forrásunkat, Merseburgi Thietmar és Regensburgi Arnold szövegét. Thietmar olyan csatáról ír, mely a *keleti részeken* zajlott, bajor előkelők vettek benne részt, és a csatát a *magyarok* nyerték meg. Arnoldnál a Lech folyó melletti, tehát az augsburgi csatáról van szó, melyben a *keresztényeké* (a németeké) lett a győzelem. Thietmar és Arnold elbeszélésében azonban egyaránt szerepel Mihály, regensburgi püspök, akinek a magyarok levágták a fület a csatában. Vajon melyik változat a hiteles, Thietmaré, vagy Arnoldé?

A fentiekből kiderült, hogy Arnold Regensburgban volt szerzetes, tehát Mihály püspök városában, így sok mindent tudhatott a néhai püspökről. Arnold azonban 1000 körül született és az 1030-as években írta műveit, tehát jóval a püspök halála (972) után. Az eltelt idő elegendő lehetett ahhoz, hogy a részletek összemosódjanak az utódok tudatában.

Thietmar merseburgi, tehát szászországi püspök volt. Krónikájából azonban kiderül, hogy járt Regensburgban. Elbeszéli, hogy amikor püspöki kinevezését megkapta, családi birtokán, Rotmerslebenben tartózkodott, ahonnan előbb Magdeburgba, majd onnan Augsburgba utazott, hogy átvegye II. Henrik királytól a püspöki botot. Augsburgból Neuburgba ment, ahol Tagino magdeburgi érsek püspökké szentelte. Neuburgból a Dunán Regensburgba hajózott.²⁷ A krónika másik helyén Thietmar azt is elárulja, hogy Mersburg első püspöke, Boso, Bajorországból származott, és a

Veszprémy, 141. o.; Galla alapján említi a „német püspök” esetét *Nyulassy Ágnes: A szentkultusz kezdetei Magyarországon különös tekintettel Szent Jakab kultúrára c. frásában*. In: Szent Gellért vértanúságának 950. évfordulóján. Szerk. Döbör András, Jancsák Csaba, Kiss Gábor Ferenc, Nagy Tamás, Szegfű László. Szeged, 1998. 98. o.

Fasoli, 183. o. az Althaichi, Freisingi, és Regensburgi Évkönyvek idézett adatai mellett utal a regensburgi püspök Thietmárnál olvasható történetére, de a Necrologiumot és Arnold művét nem említi. Ezt a két művet *Giesler*, 61. o. és *Lüttich*, 110–111. o. sem említi.

²⁵ *Aventinus*, V. könyv, 1. fejezet, 27. o. Idézi *Szabó*, 288. o. 3. j.; Michael episcopus Reginoburgensis in manu vulnus accepit, aegre evasit, ope (ut aiunt) divi Haimerani. Catalogus fontium historiae Hungaricae aeo ducum et regum ex stirpe Arpad descendunt ab anno Christi DCCC usque ad annorum MCCCCI. I–III. Collegit *Albinus Franciscus Gombos*. Budapestini, 1937–1938. (a továbbiakban: *Catalogus Fontium*) Aventinus, Tomus (T.) I. Nr. 757., 354. o.; Gombos a *Catalogus Fontium*ban Aventinus következő kiadását idézi: „Annales Boiorum – 1460. Libri VII. Editio: Cisnerus, Aventini Ann. p. 1–669.” Kritikai kiadás: Johannes Turmairs genannt Aventinus Sämtliche Werke. I–VI. München, 1880–1908. Idézi *Veszprémy László*: Aventinus híradása a magyarok 907. évi győzelméről. In *Történelmi Szemle*, XLIX. (2007/1.) I. o., I. j.

²⁶ *Szabó*, 288–289. o. az augsburgi csata kapcsán ír Mihály püspök esetéről Regensburgi Arnold alapján, de lábjegyzetben megemlíti a Thietmárnál szereplő változatot is; *Pauler*, 174–175. o. a 949 körüli események kapcsán ír Mihály esetéről, lábjegyzetben. Ő is úgy véli, hogy Mihály kalandja az augsburgi csatában esett meg. *Luitpold Brunner*: Die Einfälle der Ungarn in Deutschland bis zur Schlacht auf dem Lechfeld am 10. August des Jahres 955. Augsburg 1855. XLIII–XLIV. www.google.com/books?id=FQgQAAAAAYAAJ&pg=PP5&dq=brunner+ungarn+1855&hl=hu. Belépés: 2008.01.07.12.08. szerint a Thietmar által elbeszélte csatát a Lech mezei csatára szokás vonatkoztatni, maga azonban ezzel nem ért egyet a Thietmar által leírtak alapján. Közli Thietmar vonatkozó szövegének fordítását, de magyarázatokat nem fűz hozzá. Arnold szövegét sem idézi.

Gombos Thietmar és Arnold szövegét egyaránt közli a *Catalogus Fontium*ban (Thietmarus, T. III. Nr. 4769., 2202–2203. o.; Arnolfus [Arnoldus], T. I. Nr. 689., 309. o.), de úgy látszik, nem veit észre köztük elentmondást, mert a forrásul szolgáló kiadások alapján a Thietmárnál olvasható csatát 949-re teszi, az Arnoldnál levőt pedig 955-re.

²⁷ *Thietmar*, VI. 39–40.

Szent Emmeram monostorban nevelkedett. Azt is tudja, hogy a monostor Regensburgtól délre fektült.²⁸ A merseburgi püspökséget 968-ban alapította I. Ottó, Boso tehát még Mihály püspök életében került Merseburgba. Mihály kalandjának története így akár Boso, akár környezetének egy tagja révén is eljuthatott a szászországi városba. Thietmarnak voltak kapcsolatai Bajorországgal, így hiteles adatokat szerezhetett a bajor vonatkozású eseményekkel kapcsolatban.²⁹ A merseburgi krónikás 1012 és 1018 között írt, tehát szintén évtizedekkel Mihály püspök halála után, de mindenképpen közelebb az eseményekhez, mint Regensburgi Arnold. Arra is érdemes felfigyelni, hogy Thietmar és Arnold elbeszélése közül Thietmaré a részletesebb. Ő megemlékezik a püspök és a magyar párviadalaról is, és szól a hazatéréséről is. Ezek a mozzanatok amellelt szólnak, hogy a két változat közül inkább a Thietmaré fogadható el inkább: az a csata, melyben Mihály püspök füle odalett, magyar győzelemmel végződött ütközet lehetett a *keleti területen*, tehát Bajorország és a mai Ausztria határvidékén.³⁰ Egyike lehetett azon utolsó csatáknak, amelyekben a magyarok még le tudták győzni a bajorokat.³¹

Ha Regensburgi Arnold állítását tévesnek tekintjük, mivel lehet tévedését magyarázni? Fentebb idéztem a Necrologium S. Emmerami mondatát, mely szerint a bajorok *Wels*-nél, *Luo*-nál és *Lech*-nél szenvedtek vereséget. Ebben a csatában történhetett meg Mihállyal a szóban forgó kaland. Elképzelhető, hogy ennek a Lechnek az emléke összekeveredett a 955-ben vívott Lech-mezei csatával. Mihály 941-től 972-ig volt püspök, könnyen lehet, hogy az augsburgi csatában is részt vett. A csata többi forrása ezt nem ugyan említi, de elképzelhető. Widukind leírja, hogy Ottó nyolc „légiója” közül hármat a bajorok adtak.³² Nyilván az egyháziak is képviseltették magukat, így jelen lehetett a csatában a regensburgi püspök is. Elképzelhető, hogy a keleti területeken lezajlott, német szempontból vesztes, és az Augsburg közelében vívott, német szempontból győztes csata emléke összekeveredett a történetíró tudatában, és a püspök fülének levágásáról szóló történetet a keleti területen vívott csatából áthelyezte az augsburgi ütközetbe.

A magyarok nyugati kalandozásainak forrásaira jellemző, hogy az eseményekkel közel egy időben született feljegyzések többnyire évkönyvek. Ezek szükségszerűen tesznek említést az eseményekről, és azok idejéről. A bővebb, részletekre is kitérő elbeszélések abból az időből származnak, amikor a magyarok már nem kalandoztak nyugat felé.³³ Úgy tűnik, Mihály püspök csatájával kapcsolatban is ez a helyzet. Azok a források, melyek az esemény idejét és helyét megadják, évkönyvszerű feljegyzések. Thietmar és Regensburgi Arnold, akik bővebben, anekdotaszzerűen beszélik el a küzdelmet, már az ezredforduló után írtak: Thietmar az 1010-es, Arnold az 1030-as években. Az esemény kései felidézése könnyen eredményezhetett pontatlanságokat.

²⁸ *Thietmar*, II. 36.

²⁹ Regensburgot többször is említi művében, amikor elbeszéli I. Ottónak és rokonainak harcát.

³⁰ Érdemes megjegyezni, hogy Thietmar az augsburgi csatáról is beszámol, ám Mihály püspököt ott nem említi meg. Az augsburgi csata általam ismert egyéb forrásai sem tesznek említést a regensburgi püspökről. A csata két alapvető elbeszélő forrása Widukind műve, és Udalrik, augsburgi püspök Gerhard által írt életrajza [Gerhardi Vita Sancti Oudalrici episcopi. Ed.: *G. Waitz*. MGH SS. IV. 377–428. o.] Magyarul: Augsburgi Gerhard: Szent Udalrik élete. Ford.: *Horváth János*. In: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Összeállította *Györffy György*. Budapest, 2002. (a továbbiakban: Szent Udalrik élete). Thietmar a nagy német győzelem leírásánál olyan mozzanatot is elárul, amelyről Widukind és Gerhard hallgat. *Thietmarnál* olvasható (II. 10.), hogy I. Ottó, mielőtt a magyarokra támadna, fogadalmat tesz a nap szentjének, Szent Lőrincnek, hogy ha győz, Merseburgban püspökséget alapít a tiszteletére; 968-ban meg is alakult a püspökség.

³¹ Az augsburgi csata utáni (Géza fejedelem korabeli) bajor–magyar harcokkal kapcsolatban a régebbi szakirodalmak említenek egy olyan nézetet, miszerint Melket egy Gizo nevű úr birtokolta, őtöle vette volna el 976-ban Liutpold osztrák ögróf. Az esetről egy XII. századi melki forrás számol be. Gizót a régebbi irodalmak Gézával azonosítják. Karl Oettinger az eredeti irat alapján állítja, hogy ott Sizo szerepel. Sizo Siegharddal, a salzburgi érsek testvérével lehet azonos. Liutpold őt verhetette ki Melkből, nem pedig Gézát. Ez a nézet újabbban a magyar szakemberek számára sem ismeretlen. (*Karl Oettinger*: Das Werden Wiens. Wien, 1951. 166. o., idézi *Giesler*, 462–463. o.)

³² *Widukind*, III. 44.

³³ *Kellner*, 16–26. o.; 26–27. o. Liudprand és Widukind, a X. század második felében írt, Thietmar és Arnold a XI. sz. elején.

Érdemes felfigyelni a csata néhány tanulságára. A vizsgált történetben egy püspök is hadakozik a magyarokkal. Egyházi rendelkezések többször hangsúlyozták, hogy egyházi ember ne viseljen fegyvert. Mégis újra és újra sor került rá, hogy egyházi méltóságok, püspökök, apátok is hadba vultak. A IX–X. században, amikor vikingek, szaracénok és magyarok fenyegették a keresztény Európát, gyakori jelenség volt, hogy egyháziak is szembeszálltak a barbár támadókkal.³⁴

Felfigyelhetünk arra is, hogy Thietmar, amikor a csatát elbeszéli, *miénknek* nevezi a magyarok ellenfeleit, akik ebben az esetben bajorok. A szász krónikás nem minden esetben fest előnyös képet a bajorokról, amikor azonban a magyarokkal kerülnek szembe, velük is közösséget vállal.³⁵

Mihály püspök csatája azt is példázza, milyen helyzetbe kerülhetett az, aki sebesülten leesett a lováról egy ütközetben. Még a püspök is ott maradt a csatamezőn a halottak között, nem akadt, aki kimentette volna. Megmenekülése csodaszáma mehetett.³⁶

A fenti tanulságokon túl láthattuk, hogy a szakirodalomban háromféle nézet fordul elő Mihály csatájának idejét illetően. Az egyik szerint az ütközetet 955 után vívták a bajorok és a magyarok. A másik nézet szerint Mihály kalandja az augsburgi csatába helyezendő; ezt támogatja Regensburgi Arnold és az Aventinus-hagyomány. A harmadik álláspont szerint a regensburgi püspök csatája azzal a magyar győzelemmel azonosítható, amit az évkönyvek 949/950 tájára tesznek. Amennyiben ez az álláspont helytálló, Mihály regensburgi püspök vesztes csatája a kalandozó magyarok egyik utolsó nyugati győzelmének tekinthető.

³⁴ Friedrich Prinz: *Klerus und Krieg im Frühen Mittelalter. Untersuchungen zur Rolle der Kirche beim Aufbau der Königsherrschaft.* Stuttgart, 1971. (a továbbiakban: *Prinz*) 143. o., 95. j. megemlíti Mihály kalandját is Thietmar szövege alapján. Más forrásokat azonban nem említ ezzel a csatával kapcsolatban, és az esemény idejének és helyének kérdésével sem foglalkozik.) 907-ben, a pozsonyi csatában több püspök és apát esett el a magyarok elleni harcban, köztük Theotmar salzburgi érsek. Erről a csatáról l.: *Veszprém*: i. m. 1–17. o.; Egyház és hadakozás viszonyáról l. még *Borosy András*: *Egyház és honvédelem az Árpád-korban. Hadakozó egyháznagyok, szerzetes lovagok. Hadtörténelmi Közlemények, XXXIV. (1987.) 2. szám, 199–234. o.*

Thietmar megemlékszik Mihály harcos voltáról, de a krónikában más püspökök más összefüggésben tűnek fel nála hadakozással kapcsolatban. *Thietmar*, IV. 29. leírja, hogy Ramward, Minden püspöke keresztel a kezében lovagolt a német sereg előtt a hevellerek elleni harcban, és buzdította a többieket. Ott volt tehát a csatában, de arról nincs szó, hogy fegyvert viselt volna. Maga Thietmar, amikor II. Henrik hadba vonult a lengyelek ellen, megjelent a hadjárat kezdetén, de korán ott is hagyta a sereget. 1010-ben a megbetegedett királlyal tért haza, 1015-ben és 1017-ben a királynéval tért vissza a gyülekezőhelyről a sereg indulása előtt. *Helmut Lippelt*: *Thietmar von Merseburg. Reichsbischof und Chronist. Köln–Wien, 1973. 116. o.* Thietmar szól Arnorról, Würzburg püspökéről, aki 892-ben vértanúhalált halt a szlávok között. Korábbi források másképp adják elő az esetet. (Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon continuatione Treverensi, MGH Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum. Recensuit *Fridericus Kurze*. Hannoverae 1890. 892. év, 140. o. www.dmgh.de Belépés: 2008.06.19.15.21.; Ex Miraculis S. Wigberthi c. 11., *Edente G. Waitz*. In MGH Sriptores, in Folio IV. 225. o. Ed. *Georgius Heinricus Pertz*. Hannoverae, 1841. Unveränderter Nachdruck, Stuttgart, 1981. ill. www.dmgh.de Belépés 2008.06.20.09.47. Itt egy vitéz azután menekül meg egy csatából, miután Szent Wigberthez könyörgött. A szöveg értelmezéséhez köszönet Szabó Pálnak.) Ezekből a forrásokból tudható, hogy Arn 892-ben hadba vonult a szlávok ellen, és harcban esett el. Thiemar vagy tudatosan szépített, vagy fölhasználta egy már meglévő, legendászerű hagyományt. *Prinz*, 140–141. o. szerint a IX. században, a X. század elején az évkönyvek és hagiografikus művek többnyire rosszállás nélkül említik a püspökök, apátok harcait, a X. század második felétől azonban igyekeztek szépíteni az egyházi vezetők harcias voltán, bár püspökök, apátok ebben az időben is vettek részt harcokban. (*Prinz*, 171. o.) Jó példa erre Udalrik, augsburgi püspök életrajza, aki a magyarok ellen védte Augsburgot 955-ben. Életrajza szerint püspöki díszben, páncél és sisak nélkül ment az ütközetbe. *Prinz*, 172. o.; Szent Udalrik élete, 12. cap. 241. o.

Hogy a németországi egyház milyen jelentős szerepet játszott a hadügyben, arra jó bizonyíték az az összefrás, amit Indiculus loricatorumnak neveznek. II. Ottó parancsát tartalmazza 981-ből. Az uralkodó utasítja vazallusait, hogy ki hány páncélos lovas (loricatus) küldjön utána Itáliába. Több mint 2100 páncélos lovasról van benne szó, ennek majdnem háromnegyedét a püspökségek és apátságok adják. *Theo Kölzer*: *Indiculus loricatorum*. In: *Lexikon des Mittelalters* V. 403–404. Zürich, München, 1990.; *Kosztka László*: *Németország. In: Európa és Magyarország Szent István korában. Szerk.: Kristó Gyula – Makk Ferenc. Szeged, 2000. 87. o.*

³⁵ *Thietmar*, V. 19. fősvény, telhetetlen embereknek ábrázolja a bajorokat. Leírja egy kínos vereségüket (III. 7.), Mihály csatájánál (II. 27.), valamint II. Ottónak 982-ben, a szaracénok ellen a Stiloí hegyfoknál vívott ütközetében (III. 20.) azonban velük is közösséget vállal.

³⁶ *Kelmer*, 46., 146. o.